

ὅλα εἶν' τοῦ Ἀδωνί μας, καὶ τὰ μύρα τῆς Συρίας,
καὶ τὰ πάγχρυσά τῶν μύρων ἀλαβάστρινα δοχεῖα,
κι' ὅσα πλάθουν ἢ γυναῖκες, ἢ ζυμαρικά με' ἄνθη,
ἢ γλυκύματ' ἀπὸ μέλι ἢ ἀπ' τῆς ἐληῆς τὰ δῶρα,
κι' ὅσα σχίζουν τὸν ἀέρα, κι' ὅσα εἰς τὴν γῆν πατοῦνε,
ὅλα δι' αὐτὸν καὶ μόνον εἶν' ἐδῶ με' ἀφθονία.
Κι' ἀπ' τὰ πλέγματα τῶν φύλλων πρασινίζουν αἱ σκιὰ-

[δες,

κι' ἀπὸ ἄνηθο στρωμέναις μαλακὸ μοσχοβολοῦνε·
κι' ἀπὸ πάνω Ἐρωτάκια νεαρώτατα πετοῦνε,
σὰν τὰ ῥόδια ποὺ στὰ δένδρα ἀπὸ ἓνα κλώνο ὅσ' ἄλλο
τὰ φτερά τοὺς δοκιμάζουν κι' ὅλο ἓνα φτερουγίζουν.
᾽Ω! τί ἔβενος, τί πλούτος, τί χρυσός! ἰδέε' ἐκεῖνο
τῶν κατὰσπρων ἀετῶν τὸ ἐλεφάντινο ζευγάρι,
ποῦ τὸν νέον Γανυμήδη φέρουν κεραστὴ στὸν Δία·
καὶ σκεπάσματα ἐπάνω στὴ στρωμνὴ ἀπὸ πορφύρα,
ἀπ' τὸν μαλακὸ τὸν ὕπνο μαλακώτερα ἀκόμη,
ὥς στὴ Μίλητο σου λέγουν καὶ στὴ Σάμο οἱ ποιμένες·
ὦ, τί θαυμαστὴ ἡ κλίνη τῆς θεᾶς μας Ἀφροδίτης,
ὦ, τί θαυμαστὴ κι' ἡ ἄλλη ποῦ τοῦ Ἀδωνί μας ἔχει
τάπαλό καὶ εἰς τὴν ὄψι τριανταφυλλένιο σῶμα,
ποῦ δεκαοκτὼ νὰ εἶδε ἡ δεκαετηνιὰ ἀνοίξεις,
κι' ἂν ἡ τρίχες μόλις τώρα τοῦ σκεπάζουνε τὰ χεῖλη,
μαλακὰ καὶ ὅλα μέλι τὰ φιλήματα του εἶνε·
ὥς χαρῇ ἡ Ἀφροδίτῃ τὸν πολυαγάτητό της·
καὶ ἐμεῖς ὅταν χαράξῃ ἡ αὐγὴ με' τὴν δροσοῦλα,
θὰ τὸν φέρωμε στὴν ὄχθη ποῦ τὰ κύματα ἀφρίζουν,

καὶ με' ξέπλεγους πλοκάμους καὶ με' στήθη γυμνωμένα
τὸ γλυκὸ τὸ λιγυρὸ μας θε' νὰρχίσουμε τραγοῦδι.
Μόνος ἀπ' τοὺς ἡμιθέους, Ἀδωνι ἀγαπητέ μας,
καὶ στὴ γῆ καὶ εἰς τὸν Ἄδη, καθὼς λέγουν, καταβαίνει·
οὐτ' ὁ Ἀγαμέμνων ἔχει τὸ προνόμιό σου τοῦτο,
οὐτ' ὁ Αἰῶς ὁ μέγας, ὁ ἀνδρειωμένος ἦρως,
οὐτ' ὁ Ἐκτὼρ τῆς Ἑκάβης ἀπ' τὰ εἴκοσι παιδιὰ της,
καὶ εἰς τὴν ἀνδρεία πρῶτος καὶ ὁ πλέον τιμημένος,
οὐτ' ὁ Πάτροκλος, ὁ φίλος τοῦ μεγάλου Ἀχιλλέως,
οὐτ' ὁ Πύρρος, ὅστις μόνος ἀτ' τὴν Τροίαν ἐπανήλθεν,
οὐτ' οἱ ἀρχαιότεροί τους, Δευκαλίονες, Λαπῆται,
Πελασγοὶ καὶ Πελοπίδαι, ποῦ βασίλευσαν στὸ Ἄργος.
Εὐτυχὴς νὰ ἦσαι τώρα, Ἀδωνι ἀγαπητέ μας·
καὶ τοῦ χρόνου νὰ μᾶς ἔλθῃς, ὅλος ἡδονὴ καὶ τέρψις,
ὥς μᾶς ἦλθες καὶ παρήλθες, φίλος πάντοτε εἰς ὅλους,
κι' ὅταν πάλιν ἐπανεέλθῃς, φίλος πάντα νὰ μᾶς ἦσαι.

ΓΟΡΓΩ

Τὶ ὥραϊα ποῦ τὰ εἶπε, Πραξινοῦ, καὶ τί γλύκα
ποῦ ἐπρόσθεσε στὸ θέμα ἡ μαγευτικὴ φωνὴ της.
Ἦλθε ὅμως καὶ ἡ ὥρα νὰ υπάγωμε στὸ σπῆτι·
ἔφυγα δίχως νὰ ψῆσω τὸ φαγὶ τοῦ Διοκλείδα,
κι' ἀπὸ τὸ θυμὸ θὰ βράξῃ, κι' ὅταν τότε σφίγγῃ πείνα,
πρόσχε μὴ κατὰ λάθος καὶ τὸν πλησιάζῃς μόλις.
Χαῖρε, χαῖρε, καὶ τοῦ χρόνου, Ἀδωνι ἀγαπητέ μας,
πῆγαινε νὰ τέρψῃς κι' ἄλλους ποῦ σὶο φθάσιμό σου
[χαίρουν.

Ο ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ ΗΛΙΟΔΩΡΟΣ*

Ποῖα εἶναι ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία τῶν Αἰθιοπι-
κῶν καὶ εἰς ποῖαν βαθμίδα πρέπει νὰ κατατα-
χθῇ ὁ συγγραφεὺς των ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἢ παγκο-
σμίῳ γραμματολογίᾳ;

Ὑπὸ τοὺς ἐπερόχους, τοὺς κρυφάρχους, τοὺς
δημιουργοὺς, τοὺς ἀντιπροσώπους ἐθνῶν, ἐποχῶν
ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τοὺς ἔχοντας
ιδίαν φωνὴν οὐδέποτε ἀκουσθεῖσαν μέχρι τῆς
ἐλεύσεώς των, τοὺς γιγαντιαίους, τῶν ὁποίων οἱ
ὅμοι ὑφίστανται ἐπερᾶν τῶν κεφαλῶν τῶν ἄλλων,
ἐπὶ τὸν Ὀμηρον, τὸν Αἰσχύλῳ, τὸν Ἰώβ, τὸν
Δάντε, τὸν Σαίξπηρ, τὸν Γκαίτε, ἔρχεται ἡ ὁρὰ
τῶν μεγάλων ἀκόμη καὶ θαυμάσιων ἐμπνεόντων,
ἡρώων καὶ τοιούτων τῆς διανοίας καὶ τοῦ συναι-
σθήματος, ἂν ὅχι Ἀχιλλέων ἀλλὰ Αἰάντων καὶ
Ἑκτόρων, καὶ ἐπ' αὐτοὺς ἄλλοι καὶ πάλιν ἄλλοι.

Τὴν κλίμακα ταύτην τῆς πνευματικῆς διαβαθ-
μίσεως λησμονοῦμεν συνήθως ὅταν κρίνωμεν
συγγραφεῖς εἴτε ξένους εἴτε ἡμετέρους, πρὸ πάντων
συγχρόνους. Τὸ μέγεθος πεινὸς πράγματος ὑπο-
λογίζεται πρὸς τὸ μέτρον δι' οὗ μετρεῖται. Τὰ

* Βλέπε Σελ. 94.

μικρὰ δύνανται νὰ προσλάβωσι πρόσχημα μεγέ-
θους ἂν ὁ πηχὺς των εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον μικρός.
Καὶ τὰ μεγάλα, ἐξ ἀγνοίας τῶν διαστάσεων, δυ-
νατὸν νὰ βεβηλωθῶσι, ἐλκόμενα πρὸς τὰ κάτω,
ἐξομοιούμενα πρὸς τὰ μικρά. Ποσάκις δὲ χεῖρες
τυφλαὶ (ὄχι τυφλῶν, διότι αὗται ἔχουσιν ὀφθαλ-
μοὺς εἰς τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων των) ἀπέσπασαν
φύλλα δάφνης ἐκ τῶν στεφάνων τὰ μεγαλοφυᾶ
μέτωπα ὅπως κοσμήσωσι τοὺς συνήθεις κορ-
τάφους! . . .

Λιὰ νὰ καταταχθῇ ὁ Ἡλιόδωρος ἀνάγκη βρα-
χείας ἰεραρχικῆς ἐξετάσεως τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.

Ἑλληνικὸν θαῦμα, « ἅπαξ μόνον ἐμφα-
νισθὲν εἰς τὸν κόσμον, οὐδέποτε ἔως τότε υπάρ-
ξαν οὐδὲ μέλλον νὰ ἐπαναληφθῇ, ἀλλὰ τοῦ ὁποῖου
ἡ ἐπενέργεια θὰ διαρκέσῃ αἰωνίως » ὠνόμασεν
ὁ Ρενὰν τὴν ἀνιήσιν τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς. Εἰς
τὸ ἔπος, τὴν λυρικὴν ποίησιν, τὸ δράμα, τὴν φιλο-
σοφίαν, τὴν ῥητορικὴν, τὴν πλαστικὴν, τὴν ἀρχι-
τεκτονικὴν, εἰς πάσαν ἐκφανοῖν τοῦ ἀνθρωπίνου
πνεύματος οἱ Ἕλληνες ἐπῆρξαν φωνή, ὅχι ἡχώ.

Πρῶτοι αὐτοὶ, ἐπροχώρησαν τόσον μακρὰν, ἀτρόμητοι ἐξερευνηταὶ τῆς ἰδέας, εἰς τὰς ἀπατήτους χώρας τοῦ προβλήματος τῆς δημιουργίας· πρῶτοι αὐτοὶ εἶδον, ὡς ἐν ὀπτασίᾳ, τὸ τέλειον, τὸ θεῖον καὶ ἀνηπείροβλητον κάλλος, τὸ ἀπέσπασαν ἀπὸ τοῦ ἀορίστου κόσμου τῶν ὀνείρων καὶ μὲ δακτύλους μάγους ἔδωκαν εἰς αὐτὸ αἰσθητὴν μορφὴν ἐπὶ τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ρεανικὸν σφρόγος, μετὰ τὴν ὑπερέντασιν τῆς δημιουργίας, ἐπῆλθεν ἡ κόπωση. Τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα διέρχεται ὀλοκλήρους αἰῶνας κεκυρωμένον ἐκ τῆς ἐξαντλήσεως. Ὁ Θεόκριτος, ὁ Λουκιανός, ὁ Πλωτῖνος, εἶναι αἱ ἔσχαται καταγαύζουσαι ἀναλαμπαὶ τοῦ σβηνόμενου ἐλληνικοῦ πνεύματος. Πανταχοῦ μιμηταὶ τῶν ἀνεφίκτων προτύπων τοῦ παρελθόντος καὶ μιμηταὶ τῶν μιμητῶν ἀκόμῃ. Ἐστεῖρευσεν ἡ πηγὴ καὶ τὸ ὕδωρ, μὴ ἀναπηδῶν ἐκ τῆς ὀρυμνίας τῆς ἀναβρύσεως καὶ μὴ ῥέον γοργῶς σχηματίζει, ἀκίνητον, τέλματα κατὰ τὰς ἐκβολάς.

Εἰς τοιοῦτους χρόνους συνέγραψε τὰ Αἰθιοπικά του ὁ Ἡλιόδωρος.

Τὸ «ἐλληνικὸν θαῦμα» ἤσκησεν ἀληθῆ γοητείαν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· δύναμις ἀκατανίκητος εἴλκυσε, ἐδέσμευσε διὰ μέσον τῶν αἰώνων τὴν μαγευθεῖσαν ἀνθρωπότητα. Ὁ Ὁράτιος ὑπομέλπει ἐλληνικὰς μελωδίας· ὁ νέος κόσμος ἀφυπνίζεται ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ ληθάργου παρὰ τὰ κισσοσκεπῆ συντρίμματα τῶν ἐλληνικῶν κιονοκράνων, καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος σχεδὸν τυφλὸς ἐκ τοῦ γήρατος ὑψίστην εὐδαιμονίαν θεωρεῖ νὰ ὀδηγῇται ὑπὸ παιδίον εἰς ἐλληνικὸν ἄγαλμα καὶ νὰ τὸ ψηλαφᾷ μετὰ ῥίγους καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως. Ὁ Ρακίνας δανεῖζεται παρὰ τοῦ Εὐριπίδου τὴν ἐρωτικὴν φλόγα τῆς Φαίδρας. Ὁ δὲ Γκαῖτε καὶ Σίλλερ, μετὰ τρικυμιώδη περίπλυν τῶν ἰδεῶν, ἐξ ἀντιθέτου σημείων ἀποπλεύσαντες προσωρομίζονται ἀμφοτέροι εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἰδεῶδες. Ὁ Ἀνδρέας Σενιέ, ὁ ἐκ μιτρὸς Ἑλλήν, λάτρης τοῦ ἀρχαίου κάλλους καὶ τῆς τελειότητος τῆς μορφῆς, κοροῖε διὰ δακτύλων Γάλλον ἐλληνικὴν λύραν.

Εἰς τὸν Λεμαίτρ ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ἡ ἀφύπνισις τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς παρὰ τοῖς ποιηταῖς καὶ λογογράφους τῆς Γαλλίας· καὶ αὐτὸς ὁ Βερανζέ, λέγει, ὠνειρεῖται τὸ ἐλληνικὸν του ὄνειρον:

Oui, je suis Grec; Pythagore a raison

καὶ ὁ Musset:

Grèce, ô mère des arts,

Je suis un citoyen de tes siècles antiques

Mon âme avec l'abeille erre sous tes portiques.

Ὁ Οὐγγὼ πολλάκις, εἰς τοὺς «Θρόνους τῶν Αἰώνων» προσαρμόζει τὰ σιδήρεα, τὰ προφητικά του χεῖλη εἰς τὸν Σικελικὸν ἀδελόν. Ὁ

Γκωτιέ, ὁ Σαιν-Βικτόρ, ὁ Σερμπουλιέ καὶ τῶσοι ἄλλοι μένουσιν ἀπαρηγόρητοι διὰ τὸν θάνατον τῶν ὠραίων θεῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Αἰνὲ ἀνακαλύπτει τὴν νῆσον ὅπου κατέβηγον. Ἡ λατρεία τῶν βαίνει μεγαλυνόμενη. Ποιηταὶ ὅποιοι ὁ Δεκόντ δὲ Αἰλ, ὁ Σουλν-Προδόμ, ὁ Ἀνατόλ Φράνς, ὁ Σιλβέστο, τοὺς ἀγαποῦσι μετὰ πάθους. Ἡ λατρεία αὕτη ἀπεκορυφώθη εἰς τὴν αἰσθητικὴν τάσιν τὴν ἐπικληθεῖσαν ἐν Γαλλίᾳ néo-hellénisme.

Πῶς ἦτο δυνατόν ἡ γοητεία τοῦ «Ἑλληνικοῦ θαύματος» νὰ μὴ καταμαγεύσῃ καὶ τοὺς ἐγγύτερον αὐτῆς εὐρισκομένους, ἐφ' ὧν μετὰ μείζονος ἐντάσεως ἐπενεργεῖ ἡ σαγινεῖνουςα δύναμις; ἔτι δὲ ἡ μίμησις εἶναι ἡ φυσικὴ διέξοδος ἐνεργείας ὅπου ἐλλείπει ἡ αὐτοβουλία, ὡς παρὰ τοῖς παιδίοις. Ὅθεν ἐπὲρ πάντας μιμηταὶ θὰ καθίσταντο οἱ ἐξηγνημένοι ἐπίγονοι.

Ἐτερόφωτος λοιπὸν εἶναι καὶ ὁ Ἡλιόδωρος· δανεία εἶναι τοῦ συγγραφέως τῶν Αἰθιοπικῶν ἡ λάμψις· ἀλλὰ ποία ἡ ἐντασις αὐτῆς; θὰ ἡδύνατο νὰ εἴπῃ, ὅπως βραδύτερον ὁ Γάλλος ποιητής:

Mon imitation n'est pas un esclavage;

Ὁ Ἡλιόδωρος εὗρεν ὑμνητὰς ἐνθέρους. Ὁ Φώτιος φρονεῖ ὅτι «τὸ δραματικὸν σῆμα, ὡς προσωνυμεῖ τὰ Αἰθιοπικά, ἀφελεία καὶ γλυκύτητι πλεονάζει.» Ὁ Ψελλὸς κοῖνει «τὸ κάλλος τοῦ λόγου διαπρέπον ἐπὶ μεγαλοπρεπείᾳ», ὅτι τὸ ἔργον «κεκαλλώπισται ἐπεισοδίοις χάριν ἀφροδίσιον πνεύσει» καὶ ὅτι ὁ συγγραφεὺς «γνωμολογεῖ εἴπερ τις καὶ ἄλλος».

Ὁ ὀξὺς καὶ βαθὺς Κοραῖς, ἐμπλεως ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὸν χαριέστατον Ἡλιόδωρον, τάσσει τὰ Αἰθιοπικά ὑπὲρ πάσας τὰς ἀρχαίας μυθιστορίας. Ἰσως ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἡ γνώμη τοῦ Βοαλῶ συγκρίνοντος τὰ Αἰθιοπικά πρὸς τὸν Τηλέμαχον καὶ τὸν Ἡλιόδωρον πρὸς τὸν Φενελόνα. Δὲν ἀρνεῖται ὁ Κοραῖς ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῶν Αἰθιοπικῶν εἶναι μίμησις «ἀλλὰ μίμησις τόσο ἐντεχνος, ὥστε τὰ κλέμματα φαίνονται γεννήματα τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἡλιόδωρου» ὅτι εἶναι «ἀληθῆς κέντρων ἥρουν ἐνδύμα συρραμμένον ἀπὸ διάφορα κομμάτια, συρραμμένον ὅμως τόσο ἐπιδέξια, ὥστε εἰς ὀλίγα μέρη βλέπει τις τὰ ὅραμα καὶ τοὺς κλωστήρας, ἀλλὰ φαίνεται μονοσώματον ὅραμα τὸν ἄνθρωπον ἕως κάτω λαμποδὸν ἐνδύμα». Τὴν πλοκὴν τοῦ ἔργου θεωρεῖ τόσον τελείαν, ὥστε μετακινεῖ τὸ ὅλον, ὅστις ἤθελε μετακινήσει ἐν μόνον μέρος ἀπὸ τὸν τόπον του. Μετ' ἀληθοῦς δ' εὐχαριστήσεως καὶ ὑπερηφανείας ἀναφωνεῖ: «Δὲν εἶναι μανὲν ἔθνος εὐνομούμενον τὴν σήμερον τῆς Εὐρώπης,

τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει μίαν καὶ πολλάκις δύο καὶ τρεῖς μεταφράσεις τοῦ Ἡλιοδώρου, τινὲς δὲ τὸν μετεγλώττισαν καὶ διὰ στίχων».

Οὐδὲν ἦπτον ὁμολογεῖ ὁ Κοραῖς ὅτι δὲν λείπουν καὶ τὰ ἀπίθανα ἐκ τῶν Αἰθιοπικῶν. Ἐπιφυλάξεις εἶχε καὶ ὁ Ψελλὸς ὅτι ἡ Χαρίκλεια δὲν ὁμιλεῖ ὡς ἀρμόζει εἰς τὸ φῦλον αὐτῆς καὶ τὸ ἦθος «ἀλλ' ἐπῆρται αὐτῆς ἡ γλῶττα πρὸς τὸ σοφιστικώτερον»· κακεντρεχῶς δὲ ἀναφέρει ὁ Φιλόσοφος Φίλιππος ἀναγνώστας τῶν Αἰθιοπικῶν «ὧν οἱ πλείους κεροτομοῦσι καὶ καταμωκῶνται τὴν ἱστορίαν ἐπιτωθάζοντες».

*
**

Νεαρὸς ποιητὴς ἀνεγίνωσκε στίχους εἰς τὸν περιώνυμον Φοντενέλλον, οὗτος δὲ ἀκούων μετὰ προσοχῆς ἐξῆγε κατ' ἐπανάληψιν τὸν πῖλόν του.

— Τὶ κάμνετε; τὸν ἐρωτᾷ ὁ ποιητὴς ἐκπληκτος.

— Χαιρετῶ παλαιὰς γνωριμίας μου ποῦ περνοῦν! εἶπεν ὁ εὐφυὲς ἀκαδημαϊκός.

Τοιαύτας «παλαιὰς γνωριμίας» συναντῶμεν ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς ἀφθόνοισι. Εἰς πᾶν βῆμα προσκρούομεν εἰς ἀναμνήσεις. Χαρακτῆρες, ἐξαρθέντες εἰς τύπους ὑπὸ τῆς μεγάλης τέχνης ἐμφανίζονται ὑπὸ δάνειον ὄνομα. Ὑπὸ τὸν Ὑδάσπην θέλοντα νὰ θύσῃ τὴν θυγατέρα του ὑπολανθάνει ὁ Ἀγαμέμνων ἄγων πρὸς θυσίαν τὴν Ἰφιγένειαν. Οἱ δύο μονομαχοῦντες ἀδελφοὶ ἀναμνησκουσι ζωηρῶς τὸν Ἐτεοκλέα καὶ Πολυνεΐκην. Ὁ Ἀθηναῖος Κνήμων ὁ γενναῖος ἀποκρούων τὸν διάπτρον ἔρωτα τῆς περικαλλοῦς μητροῦς του εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰππόλυτος.

Ὡς πρὸς τὴν οἰκοδομικὴν ὕλην ὁ Ἡλιόδωρος ἀπεγέμνωσε τοὺς ἀρχαίους ποιητάς· ἀλλ' εἶνε τοδλάχιστον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του πρωτότυπος; Ἡ οἰκονομία τῶν Αἰθιοπικῶν εἶνε ἀπαράλλακτος ἡ τῆς Ὀδυσσεύς· ἡ διήγησις ἀρχεται ὡς ἐν τῷ ὁμηρικῷ ἔπει ἐκ τοῦ μέσου, ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχχνων τῆς ὑποθέσεως, ὡς λέγει ὁ Κοραῖς, τοῦθ' ὅπερ δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸν Ψελλὸν νὰ παρομοιάσῃ τὸ ἔργον τοῦ Ἡλιοδώρου πρὸς τοὺς ἐλικτοὺς ὄφεις, οὔτινες ἀποκρύπτουσι τὴν κεφαλὴν των ἐντὸς τῆς σπείρας καὶ προβάλλουσι τὸ λοιπὸν σῶμα.

Παρὰ τὴν διαρκὴ ταύτην τάσιν πρὸς μίμῃσιν, τὴν ὅποian ἐξ ἄκρας ἐπιεικείας θεωρεῖ προσὸν τοῦ Ἡλιοδώρου ὁ μεταφραστής του Ἀμνός, οὐδὲν τὸ ὁμηρικὸν ἐννέπαρχει ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς. Αἱ διηγήσεις εἶνε σχολιοτενεῖς, χαλαραί, φορτικαί· τὰ δοῶντα πρόσωπα δὲν ζωογονοῦνται ὑπὸ τῆς ἀληθοῦς δη-

μοургικῆς προῆς· εἶνε νευρόσπαστα κινούμενα ὀπισθεν ὁδόνης διὰ νήματος, διακρίνομεν δὲ τὴν σκιὰν τῆς κινούσης χειρός.

Ὁ Ἡλιόδωρος λησμονεῖται καθ' ὁδόν· ἀνὰ πᾶν βῆμα σταματᾷ ἐνώπιον ἐνὸς δένδρου, βράχου, πτηνοῦ, ἀνθους, λαμβάνων ἀφορμὴν πρὸς ἐξήγησιν, πρὸς περιγραφὴν. Αἱ παρεμβάσεις αὗται ἐπιβραδύνουσιν ἔτι μᾶλλον τὴν νωθρῶς χωροῦσαν ὑπόθεσιν. Ἐνίοτε πληροῦσιν ὁλόκληρον κεφάλαιον, ὡς ἡ περιγραφὴ μᾶς πολιορκίας, μακροαὶ καὶ ἀτελεύτητοι ὡς ἡ ἀνία.

Ἀσχολεῖται διὰ μακρῶν περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου, καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν περιοδικὴν πλήμυναν αὐτοῦ διὰ τῆς ὑπερβολικῆς θερμότητος, ἥτις τὰ σύννεφα, τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου πρὸς νότον ὠθούμενα, διαλύει εἰς βροχὴν. «λάβρων ἐτέον ρηγνυμένων, ὀργῇ τε ὁ Νεῖλος καὶ ποταμὸς εἶναι οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ κατεξανίσταται τῆς ὄχθης καὶ θαλασσωσας τὴν Αἴγυπτον, τῇ πορῶν γεωργεῖ τὰς ἀρούρας.»

Αἱ παραδοξόταται μετεωρολογικαί, φιλοσοφικαί, φυσιολογικαί, ψυχολογικαί θεωρίαι δὲν τὸν πτοοῦσι. Ἐνταῦθα ἐξηγεῖ τὰς παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καταγίδας, ἀλλαχοῦ ἐξηγεῖ τὴν βασκανίαν διὰ τοῦ περιβάλλοντος ἀέρος, τοῦ μεστοῦ δυσμενείας, ὅστις «ἐπ' ὅστέα καὶ μυελοὺς εἰσδύεται»· διὰ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἐρμηνεύει καὶ τὴν γένεσιν τοῦ ἔρωτος· τὰ ὁρώμενα εἰστοξεύουσι τὸ πάθος τοῦτο διὰ τῶν ὀφθαλμῶν οἰοεὶ ὡς ἄνεμον ἐντὸς τῆς ψυχῆς· ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν πόρων ἡμῶν καὶ τῶν αἰσθήσεων τὸ μάλιστα πολυκίνητον καὶ θερμὸν εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς, οὗτος προσδέχεται ἐδκολώτερον τὰς ἀπορροίας ἐλκύνων τὸν ἔρωτα (οἷον ἐπὶ ἡμέρα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὰ πάθη τῆς ψυχῆς εἰστοξεύονται... τὸν γὰρ ἐν ἡμῖν πόρων τε καὶ αἰθήσεων πολυκίνητόν τε καὶ θερμώτατον οὖσα ἡ ὄψις, δεκτικώτερα πρὸς τὰς ἀπορροίας γίγνεται, τῷ κατ' αὐτὴν ἐμπύρῳ πνεύματι τὰς μεταβάσεις τῶν ἐρώτων ἐπισπωμένη).

*
**

Ὁ Ἡλιόδωρος ἦτο Σημίτης, οὐδ' εἶχε μητρικὴν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν· καὶ ὁ Λουκιανὸς «μηράκιον βάρβαρον ἔχον τὴν φωνὴν καὶ κἀνδυν εἰς τὸν Ἀσσύριον τρόπον ἐνδεδυκός» μετέβη εἰς Ἰωνίαν· ἀλλ' ὁ μέγας χλευαστὴς ἐδάμασε τελείως τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν· χειρίζεται αὐτὴν ἀβιάστως καὶ φυσικῶς ὡς γνήσιος Ἕλληνα τῶν ἀρχαίων χρόνων, ὑπὸ τὴν γραφίδα του δὲ ἀνθεῖ, μετὰ αἰῶνας, ἡ ἄτικὴ χάρις, καὶ Σημίτης αὐτός, δικαίως ἀξιοῖ ἐν τῷ Προμηθεῖ ἐν λόγοις ὅτι εἶναι εἰσηγητὴς νέου λογοτεχνικοῦ εἶδους ἐν τῇ ἐλληνικῇ γραμματεῖα.

Ἄλλ' ὁ Ἡλιόδωρος δὲν εἶχε τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ὁμοεθνοῦς του. Τὸ ὕψος αὐτοῦ δὲν ἔχει μείζονα ἀξίαν τῶν ἰδεῶν του. Εἶναι βαρύν, δογματικόν, ὁμοιόμορφον εἴτε περὶ σπουδαίων εἴτε περὶ εὐτελῶν πραγματευέται ἀνευ ἐκλάμψεων καὶ ἐξάρσεων. Ὁ Ἡλιόδωρος πολλαπλασιάζει τὰ ἐπίθετα, ἐκβιάζει εἰκόνας, συσσωρεύει μεταφορὰς καὶ ἐν τούτοις τὸ ὕψος του στερεῖται ζωῆς καὶ παλμοῦ. Ἡ ψευδὴς του πολυτέλεια ὁμοιάζει πρὸς τὰ ἐξεζητημένα κοσμήματα, ἅπαντα, εἰς τὰς ὥρμους γυναικας, προσπαθοῦσι ν' ἀντικαταστήσωσι τὴν δρόσον τοῦ κάλλους, τὴν εὐώδη ἄνθησιν τῆς σαρκός.

Ἡ ψυχολογία του εἶνε στοιχειώδης· μόνον εἰς τὰ ρηχὰ φθάνει ἡ βολὴς τῆς παρατηρήσεώς του, τὰ δὲ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἶνε ἀπρόσιτα εἰς τὴν ἔρευνάν του. Ἄλλ' ἂν ἑτέρου δὲν εἶναι δίκαιον ν' ἀρνηθῶμεν εἰς αὐτὸν ὀξείαν ἀντίληψιν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ περιγραφικὴν δεινότητα (ἀπαράμυλλοι εἶνε ἰδίᾳ αἱ περιγραφαὶ τῶν πυθικῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἐλῶν τοῦ Νείλου). Ἡ ἔντονος αὕτη παραστατικότης τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἡ ὑπερίσχυσις τῶν ὀπικῶν ἐντυπώσεων, ἡ κυριαρχία καὶ αὐτοτέλεια τῶν ἐπεισοδίων ἐν μέσῳ αὐτοῦ καὶ διασπομένης πλοκῆς καὶ ἡ λεπτολόγος καὶ φορτικὴ συσσωρεύσις τῶν λεπτομερειῶν καθιστῶσι τὸν Ἡλιόδωρον πρόδρομον τοῦ Ζολᾶ, ὥς ἡ ἐπὶ τῶν συναισθημάτων φιλοσοφία καθιστᾷ τὸν Ἀχιλλέα Τάτιον πρόδρομον τοῦ Βουρζέ.

*
**

Ἄλλ' ὥς πρὸς τὴν ἠθικὴν εἶνε ἀληθῶς ὁ ἀντίπους τοῦ Ζολᾶ. Ἐκπληξὴν αὐτόχρομα ἐμποιεῖ ἡ ἠθικὴ ἀμύσφαιρα, ἐν τῇ ὁποίᾳ κινεῖνται καὶ ζῶσιν οἱ ἄνθρωποι τῶν Αἰθιοπικῶν· ἐπὶ τὴν λαμπρὰν ἐπίφασιν, τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν τελετῶν τῶν θνυῶν, ἐπολανθάνει γλυκεῖα καὶ φιλάνθρωπος θεότης, Πρόνοια, ἐνισχύουσα, κρατύνουσα τὸν ἄνθρωπον, ἥτις παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν θλίψιν ὥς ἀγῶνα ὅπως τὸν βραβεύσῃ διὰ τὴν νίκην. Ἐντεῦθεν τόση ἡρωϊκὴ καρτερία, ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἡλιόδωρου, καὶ τόση γενναίωψυχία. Ἡ Χαρίκλεια, ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἄκρας ὀδύνης γυναικείᾳ μεθ' ὁρμῆς πίστεως καὶ ἀναφωνεῖ ὥς διάπτως χριστιανή:

— Ἄς γένη τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὸ μέλλον ὅπως ἔγινε καὶ εἰς τὸ παρελθόν!...

Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι οἱ ἥρωες τοῦ Ἡλιόδωρου ἐμπνέονται ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς ρήσεως «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Εἰς ἐξ αὐτῶν δεσμών, λησμονῶν ἑαυτὸν, φροντίζει μόνον πῶς νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐν τῇ συμφορᾷ συντρόφους του· ἕτερος ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ζωῆς του ἀνοίγει τὴν

οἰκίαν του εἰς ἀγνώστους ξένους ἔχοντας ἀνάγκην καταφυγίου· πτωχὸς ἀλιεὺς, μόλις ἀποζῶν, παρέχει ἄστυον εἰς ὁδοιπόρους ἀνεσίτους. Ἄλλ' ἡ βαθεῖα αὕτη ἀγάπη δὲν ἐκδηλοῦται μόνον ὡς ἐδωπλαγγία ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπεικεία καὶ ἀνεξικακία καὶ λήθη τῶν ὕβρεων. Ὁ νικητὴς συγχωρεῖ τὸν ἡττηθέντα ὁ βασιλεὺς ἐν μεγαλοψύχῳ ἀμνηστείᾳ χαρίζει τὴν ζωὴν εἰς τοὺς ἐπαναστατήσαντας ὑπηκόους.

Ἀγνὴ εἶνε ἡ φαντασία τοῦ μυθιστοριογράφου. Πρὸς τὴν φιλήδονον Ἀρσάκην αἰσθάνεται ἀποτροπίσαν, οὐδ' ἀφίνει αὐτὴν θριαμβεύουσαν ἐν τῇ ἀσελγείᾳ. Ὁ Θεαγένης δὲν ἡττᾶται ἐπὶ τῆς ἡδονῆς, ἀλλὰ διὰ γενναιότητος ὑπερανθρώπου ἀνθίσταται εἰς πᾶσας τὰς γοητείας περικαλλεστάτης, ἐκ βασιλικῶν γένους γυναικὸς εἰς παραφόρους ἐναγκαλισμοὺς καλοῦσης αὐτόν, ἀνθίσταται εἰς πᾶσας τὰς ἀπειλὰς, εἰς πᾶσας τὰς βασάνους. Ὁ πειρασμὸς ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἡλιόδωρου ἔχει οἷαν σημασίαν ἢ ἐμφάνισιν τοῦ διαβόλου εἰς τοὺς ἐρημίτας ἀσκητὰς τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ. Καὶ ἐκεῖ καὶ ἐπαῦθα πειρασμὸς εἶνε ἡ φωνὴ τῆς σαρκὸς ἢ ὑφονυμένη ὅπως καταπνίξῃ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἐπαῦθα ὥς καὶ ἐκεῖ ἡ νίκη στεφανώνει ἐν τέλει τὴν ἀγνότητα ἢ δὲ ἐπιθυμία ἡττημένη καὶ σφαδάζουσα ἐκπνέει ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ.

Ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς ὁ καλλιτέχνης εἶνε μέτριος ἴσως, ἀλλ' ὁ ἠθικολόγος εἶναι ἐξαιρετός· ἐξέχονσαν θέσιν ἀξίζει νὰ καταλάβῃ τὰ Αἰθιοπικὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν. Ὁ μυητὴς καὶ συνονθυλευτὴς εἶνε καὶ πρωτότυπος καὶ ρηξικέλευθος. Συναισθημάτα τινα, ὥς ὁ ἔρως, καὶ ἠθικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀρεταὶ ὥς ἡ ἀλληλεγγύη ἐν τῇ ὀδύνῃ, ἢ ἀφόπλις τοῦ μίσους, τὸ πρῶτον ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς ἐμφανίζονται μὲ τόσην ἀβρότητα καὶ ἀγνότητα, καὶ ὑπέροχον ψυχῆς ἐγγένειαν. Ὡς δροσερά, ζωηρόν αἶμα, πλήρης εὐωδίας ἀνθέων, πληροῖ τὸ ἔργον τοῦτο ἡ ἀθωότης, ἡ αἰδὼς ἢ παρθενικὴ εὐπρέπεια ψυχῆς καὶ σαρκός.

*
**

Ἡ ἀντίφασις τῆς γλώσσης, τοῦ ὕψους, τοῦ μυθολογικοῦ περιβάλλοντος, τοῦ ἀρχαίου ὀικοδομικοῦ ἔλικου, τῆς παλαιᾶς διακοσμητικῆς τέχνης πρὸς τὰς ἠθικὰς ἰδέας, ἢ ἐπὶ τῷ αὐτῷ συνάντησις δύο κόσμων τόσοσιν διαφόρων καθιστῶσιν ἔτι σκοτεσιώτερον τὸ μυστήριον τοῦ περιβάλλοντος τὸν Ἡλιόδωρον.

— Ὑπῆρξέ ποτε ἐπίσκοπος;— Ἦτο κἂν χριστιανός;— Ὁνομάζετο κἂν Ἡλιόδωρος ὁ συγγραφεὺς τῶν Αἰθιοπικῶν ἢ μήπως τὸ ὄνομα τοῦτο εἶνε ψευδώνυμον σοφιστοῦ τινος ἢ

ιερέως, ὅπως δύο ἄλλων μυθιστοριογράφων, Ξενοφώντας τοῦ Ἐφεσίου καὶ τοῦ Χαρίτωνος;

Τὸν στέφανον τῆς λογογραφικῆς μεγαλοφροσύνης, τὸν ὅποιον ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἐφόρεσεν ὁ Ἡλιόδωρος ἀπέσπασεν ἡ νεωτέρα κριτική. Κατεδείχθη ἀναμφισβητήτως ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν Αἰθιοπικῶν οὐδέποτε περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προτιμήσῃ τὴν μυθιστορικὴν γραφίδα τῆς ἐπισκοπικῆς ράβδου.

Ὁ Κοραῖς, προμαντεύων τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας ἐξέφραζεν ἤδη ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος τοῦ Ἡλιοδώρου, ἀλλ' ἦτο βεβαιότατος περὶ τῆς θρησκείας αὐτοῦ. «Λέξεις, φράσεις, λέγει, ἀπὸ τὰς ἐκκλησιαστικὰς τῶν χριστιανῶν βίβλους, αἰνίξεις εἰς ἱστορίας καὶ συνηθείας χριστιανικὰς, εὐρίσκονται κατεσπαρμέναι εἰς διάφορα μέρη τῶν Αἰθιοπικῶν, ὥστε εἶναι δύσκολον εἰς τὸν ἀναγνώστην ν' ἀμφιβάλῃ ἂν ὁ συγγραφεὺς ἦτο χριστιανός.»

Ἄλλ' ὁ Κοραῖς δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν παράδοξον καὶ κατ' ἐξοχὴν ἰδιάζουσαν ἠθικὴν καὶ ψυχολογικὴν κατάστασιν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ κοινωνία τῆς τότε ἐποχῆς συνεκρίθη πρὸς γιγαντιαίαν χοάνην ἐν ἣ συνέβραζον καὶ συνα-

νεμυγνόοντο ἡ ὕλη τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, τὰ ὑπολείμματα τῶν παλαιῶν ἰδεῶν, αἱ πανάρχαιαι προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι καὶ αἱ νέαι προσδοκίαι, καὶ αἱ νέαι ἀνάγκαι τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ κόσμου. Κατὰ τοὺς πρώτους μ. χ. αἰῶνας οἱ Ἕλληνες βλέποντες ὁρμητικῶς εἰσελαύνον τὸ νέον θρησκεινμα καὶ καταπίπτοντα, ὥς διὰ σεισμοῦ, τὸν παλαιὸν κόσμον, ἐνηγκαλίσθησαν ἀπελπιστικῶς τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν των. Ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν ὅλων κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ πάλῃ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα, διὰ τῆς ἐσχάτης ἐντάσεως τῆς προσπαθείας του, ἔπλασε τὸν παράδοξον ἐκείνον κόσμον τῶν Δαιμόνων, τῶν Πνευμάτων καὶ τῶν Ἀννάμεων, τὸν ὅποιον ἱεραρχικῶς κατέταξεν ἡ Νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία. Ἐντεῦθεν ἡ ὁμοιότης, ἡ ἐκ πρώτης ὄψεως ἀπατώσα τὸν μὴ βαθύτερον ἐτάζοντα τοὺς τεταραγμένους ἐκείνους χρόνους. Κατὰ τὸν Ἡλιοδώρον τὸ σύμπαν διέπει ὑφίστη τις καὶ ὅλος ὑπερκοσμία θεότης, ἀλλὰ συνυπάρχουσι καὶ πολλοὶ ἄόρατοι θεοί. Τὸ ἰδεῶδες δ' ἐν γένει αὐτοῦ δὲν εἶνε ὁ Χριστός, ἀλλ' ὁ θεουργὸς Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, κατὰ τὸν ὑπέροχον νεοπυθαγόρειον τύπον, ὃν διέπλασεν ὁ Φιλόστρατος.

AP. ΚΟΥΡΤΙΑΝΣ

VICTOR HUGO

ΑΠΟ ΤΑ ΕΜΑΤΙΜΕΝΤΣ

ὦ πεθαμένοι! πῆτε, ποῖος σᾶς σκότωσε, ποιά χέρια
μπήξανε μέσ' στὰ στήθεια σας τὰ δίκωπα μαχαίρια;
Καὶ πρῶτα ἐσένα, πῶς σὲ λέν, ποῦ μέσ' στὰ σκότη πᾶς;
—Θρησκεία.—Καὶ σὲ σκότωσε; —Ἀλλοίμονο! Ὁ παλᾶς!
—Κ' ἐσᾶς;—Γνώση, μᾶς λένε, κι' ἀρετὴ, ντροπὴ, δικαιοσύνη.
—Καὶ ποῖος σᾶς ἔσφαξε;—Ἡ ἐκκλησιά.—Κ' ἐσένα ἐμπιστοσύνη
τοῦ κόσμου;—Ὁ ὄρκος.—ὦ! κ' ἐσὸν ποῦ μέσ' στό αἷμα πλέβεις
καὶ κείτεσαι κι' οὔτε μιλᾶς μὰ κι' οὔτε ποῦ σαλεύεις;
—Νόμο μὲ λέν.—Κι' ὁ μπόγιας σου;—Ὁ δικαστής! —ὦ! φοίχη!
Κ' ἐσένα γιγαντώσωμη, ποῦ μοιάζεις κάποια νίκη
καὶ σοῦναι ὁ φωτοστέφανος τῆς κεφαλῆς σβυστός
ἀπὸ τὴ λάσπη;—Ἀούστερλίτς.—Σὲ σκότωσε;—Ὁ στρατός!